

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NİN YERLEŞİM TARİHÇESİ ÜZERİNE NOTLAR

Feza Günergun* – Sevtap Kadioğlu**

İstanbul Üniversitesi'nin tarihinde üç farklı öğretim kurumu yer alır. Bunlardan birincisi, fetihten (1453) hemen sonra Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da açtığı medrese; ikincisi, 1900 yılından itibaren değişik isimler altında sürekli eğitim veren Darülfünun, üçüncüsü ise, 1933 yılında Atatürk Üniversite Reformu ile kurulan İstanbul Üniversitesi'dir.

Bilim ve eğitime önem ve destek veren Fatih Sultan Mehmed (saltanatı 1451-1481), İstanbul'u aldıktan kısa süre sonra, Ayasofya ve Pantokrator kiliselerini camiye çevirmiş ve bu kiliselere bağlı olan boş manastırları da medreseye dönüştürmüştür. İleride Ayasofya Medresesi ve Zeyrek Medresesi olarak tanınacak olan bu iki kurumda, fetihten kısa süre sonra öğretime başlanmıştır. Fatih'in Zeyrek medresesine giderek bizzat dersleri ve tartışmaları dinlediği, bilim adamlarını huzuruna kabul ettiği, Saray'da çeşitli bilimsel eserleri topladığı ve çeviriler yaptırdığı bilinmektedir.

Dönemin tanınmış bilim adamlarını İstanbul'da toplayarak bu şehri bir bilim merkezi yapma arzusunda olan Fatih, öğretimin eski manastırlar içinde kurulan medreseler ile sınırlı kalmasını yeterli görmemiştir. Fetih'ten on yıl sonra, 1463'de, bugün Fatih Külliyesi olarak bilinen bilim ve eğitim kurumunu yaptırmaya başlamıştır. Cami, sekiz medreseye ilave olarak, kütüphane, muvakkithane, darüşşifa, tabhane (nekahethane), hamam, aşhane ve dükkânlardan oluşan bu külliye, bir üniversite kampüsü olarak görülebilir. Külliye'nin içindeki medreseler 1470 yılında tamamlanmış ve eğitime başlanmıştır. Bu kurumda, uzun yıllar ağırlıklı olarak din bilimleri ve hukuk yanında, matematik ve astronomi öğretimi verilmiştir. Fatih'ten sonra gelen padişahlar da, İstanbul'da ve imparatorluğun çeşitli şehirlerinde medreseler kurup, İslam bilim geleneğini sürdürmüşlerdir. Medreseler, on sekizinci yüzyıla kadar Osmanlı'nın başlıca yüksek öğretim kurumları olmakla beraber, bu tarihten itibaren Avrupa tarzı modern eğitim kurumlarının açılmasıyla, önemlerini zamanla kaybetmişlerdir.

Sultan Abdülmecid'in saltanatı döneminde (1839-1861), eğitim sistemini düzenleme çalışmaları çerçevesinde, bilgili ve kaliteli devlet memuru yetiştirmek hedefiyle 1846 yılında, *Darülfünun* (Fenler evi) adı altında bir

“yüksek öğretim kurumu” açılmasına karar verilmiştir. Darülfünun'un faaliyet göstereceği binanın yapımı için, o yıllarda Ayasofya Camii restorasyonunu yapmakta olan İtalyan mimar Gaspare T. Fosatti (1809-1883) ile anlaşma yapılmıştır. Ayasofya yakınında inşa edilen Darülfünun binasının yapımı henüz tamamlanmadan, Aralık 1862'de, odalardan biri dersane olarak düzenlenmiş ve öğretime 13 Ocak 1863'te başlanmıştır. Binanın 1865 yılında Maliye Nezareti'ne tahsis edilmesiyle, dersler geçici olarak Çemberlitaş'taki Nuri Paşa Konağı'na nakledilmiştir. Aynı yıl çıkan Hocapaşa yangınında konağın yanması üzerine Darülfünun kapanmıştır.

Darülfünun-i Osmani'nin (1870) öğretime başladığı ve halen Basın Müzesi olarak kullanılan bina. (Fotoğraf, K.Ata, 2007)

Safvet Paşa'nın ilk maarif nazırlığı (1868-1871) döneminde yine Çemberlitaş'ta Darülfünun için yeni bir binanın yapımına başlanmıştır. Bugün Basın Müzesi olarak kullanılan binanın inşaatı 1869 yılında tamamlanmıştır. *Darülfünun-i Osmani* adıyla eğitime 1869'da 450 öğrenci ile başlayan Darülfünun 20 Şubat 1870'te görkemli bir törenle resmen açılmıştır. Edebiyat, Fen ve Hukuk şubelerinden oluşan bu kurumda öğretim üç yıl olarak tasarlanmıştır. Ancak kısa süre sonra şubeler kaldırılmış, bütün öğrenciler aynı dersleri görmeye başlamış ve kurum, imkânsızlıklar sebebiyle 1873 yılında kapanmıştır.

* Prof.Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Bilim Tarihi Anabilim Dalı.

** Y.Doç.Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Bilim Tarihi Anabilim Dalı.

1874 yılında Galatasaray Sultanisi (bugün Galatasaray Lisesi) içinde *Darülfünun-ı Sultani* adıyla yeni bir eğitim kurumu açılmıştır. Bu kurum, Avrupa üniversitelerindeki gibi beş fakülteli (Tıp, Hukuk, Fen, İlahiyat, Edebiyat) olarak tasarlanmış, ancak bunlardan yalnızca "Hukuk Mektebi" ve "Turuk u Maabir Mektebi" (Yollar ve köprüler okulu) 1874-75 yılında açılmıştır. Bu okullarda öğrenim 1881 yılında son bulmuştur.

Darülfünun-i Şahane'nin (1900) öğretime başladığı ve halen Eminönü Belediye Başkanlığı olarak kullanılan eski Mekteb-i Mülkiye binası (Fotoğraf, F.Günergun, 2003).

1896'da, Darülfünun'un yeniden açılması için hazırlıklara başlanmış, ancak 1897'de Osmanlı- Yunan savaşı bu girişimi geciktirmiştir. *Darülfünun-ı Şahane* nihayet, II. Abdülhamid'in tahta geçişinin 25. yıldönümünde, 1 Eylül 1900'de eski Mekteb-i Mülkiye binasında öğretime başlamıştır. Üniversite eğitiminin süreklilik kazanması bu kurum ile olmuştur. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, ismi önce *Darülfünun-i Osmanî*, sonra da *İstanbul Darülfünunu* olarak değiştirilmiş ve Fen, Edebiyat ve İlahiyat şubeleri (fakülteleri), Vezneciler'deki Zeynep Hanım Konağı'na taşınmıştır. Tıp Fakültesi ise, Haydarpaşa'da öğrenim vermeye devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Darülfünun'un öğretim kadrosu, --Tıp Fakültesi hariç-- Almanya'dan gelen on sekiz öğretim elemanı ile desteklenmiştir. Savaşın sona ermesi üzerine, Alman öğretim elemanları Darülfünun'dan ayrılmışlardır. 1919 yılında, Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi ile bu kuruma bilimsel özerklik, verilmiştir.

Cumhuriyet döneminde Darülfünun (1923-33)

Kurtuluş Savaşı sırasında Darülfünun, az sayıdaki öğrenciye, zor şartlar altında eğitim vermiştir. 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ve Ankara'nın başkent olmasıyla, 1924 yılında bakanlıklar, İstanbul'dan Ankara'ya taşınmış ve Beyazıt Meydanı'ndaki Harbiye Nezareti binası, Darülfünun'a verilmiştir. Aynı yıl, Darülfünun'a katma bütçe ile idare edilme hakkı ve tüzel kişilik verilmiş ve Darülfünun bu tarihten itibaren İstanbul Darülfünunu adını almıştır.

1924 yılında İstanbul Darülfünunu'na verilen eski Harbiye Nezareti'nin binası. Günümüzde İstanbul Üniversitesi Rektörlük Binası ve Hukuk Fakültesi olarak kullanılmaktadır. *Büyük Gaziye Darülfünundan Küçük Bir Armağan*, İstanbul 1927.

Gazi Mustafa Kemal'in 1 Temmuz 1927'de, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra ilk defa İstanbul'a gelişi münasebetiyle bir grup Darülfünun öğretim üyesi, kendisine bir armağan kitapçığı hazırlamışlardır. *Büyük Gaziye Darülfünundan Küçük Bir Armağan*. Darülfünun rektörlüğü tarafından bastırılan bu kitapçıkta, Darülfünun Emini (rektörü) Dr. Nureddin Ali [Berkol], Edebiyat Fakültesi müderrisi Mehmed Fuad [Köprülü], Tıp Fakültesi Reisi Dr. Neş'et Ömer [İrdelp], Fenn-i Terbiye (pedagoji) müderrisi İsmail Hakkı [Baltacıoğlu], Amme Hukuku (kamu hukuku) müderrisi Muammer Raşid [Seviğ], İçtimaiyat (sosyoloji) müderrisi Necmeddin Sadık [Sadak], Edebiyat Fakültesi müderrisi Necib Asım [Yazıksız], Mantık müderrisi Halil Nimetullah [Öztürk], muallim Dr. Galip Ata [Ataç], müderris muavini Dr. Fahreddin Kerim [Gökay]'ın Atatürk'ün dehası, kişiliği, Türk devriminin ilkeleriyle ilgili duygu ve düşünceleri yer almıştır.

Atatürk 1927'de İstanbul'a geldiğinde Darülfünun'u ziyaret etmemiştir. İlk ziyareti 15 Aralık 1930 tarihli'dir. Önceden haber verilmeden gerçekleşen bu ziyarette, Atatürk'ü Hukuk Fakültesi umumi kâatibi, Müderris Dr. Ethem Akif Bey [Battalgazi] karşılamıştır. Eminlik (Rektörlük) odasında Akif Bey'den Darülfünun'un genel durumu ve ihtiyaçları hakkında bilgi almıştır. Darülfünun Emimi Muammer Raşid Bey'in gelmesini takiben Hukuk Fakültesi Reisi (dekanı) Tahir Bey'in [Taner] Ceza Hukuku dersine, Mustafa Reşit Bey'in [Belgesay] Hukuk Usulü dersine, Müderris İbrahim Fazıl Bey'in [Pelin] İktisat dersine, müderris Kemal Bey'in [Elbir] Deniz Hukuku dersine girmiş, Hukuk Fakültesi'nin seminerlerini gezmiştir. Atatürk'ün "Darülfünun'un bu sıcak muhitinden kolay kolay ayrılamıyorum biraz daha oturalım" şeklindeki arzusunun cevaben Muammer Raşit Bey'in "Onun için biz burada ölmek istiyoruz" demesi üzerine Atatürk'ün sözü şu olmuştur: "Burada ölmek değil, yaşamak isteyiniz. Şimdiki mefkûrede asker bile ölmek değil, kazanmak için çalışır."

Atatürk, öğrenci tezahüratları arasında Darülfünun'dan ayrılmadan önce hatıra defterine "İstanbul Darülfünununda yüksek profesörler ve kıymetli gençlerle yakından tanıştığuma çok memnun oldum. İlim timsali olan bu yüksek müessesemizin büyük hizmetleri ile iftihar edeceğimize hiç şüphe yoktur." cümlelerini yazmıştır. İlim timsali olarak nitelenen bu kurum üç sene sonra kapatılacak, köklü bir reform ile İstanbul Üniversitesi kurulacaktır.

Atatürk'ün ikinci ziyaretini, Darülfünun'un faaliyetine son vereceği 31 Temmuz 1933 tarihinden kısa süre önce, 2 Temmuz 1933'de yapmıştır. Bu ziyarette, Darülfünun emin vekili Tefik Recep [Örensoy] (1875-1951), fakülte reisleri ve müderrisler tarafından karşılanmış, Hukuk Fakültesi'nde yapılmakta olan Devletler Hukuku sınavına girerek beş öğrenciye sorular sormuştur.

Atatürk Üniversite Reformu

1933'te Atatürk'ün öncülüğünde gerçekleştirilen Üniversite Reformu, Cumhuriyet dönemi Türk yüksek öğretiminde bir dönüm noktasıdır. Bu reform ile Darülfünun kapatılmış, İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Reform gerçekleştirilmeden önce, 1931 yılında, Darülfünun hakkında bir rapor hazırlamak üzere hükümet tarafından Türkiye'ye davet edilen Cenevre Üniversitesi öğretim üyelerinden Albert Malche (1876-1936), 1932 yılı başında İstanbul'a gelmiş, Darülfünun hakkındaki eleştiri ve önerilerini içeren raporunu Haziran 1932'de hükümete sunmuştur. A. Malche, raporunda, *İstanbul Darülfünunu*'nun Türk inkılâbına yaraşır bir dinamizmden mahrum olduğunu belirtmiştir. Üniversite ile toplum arasında sıkı bir bağ bulunduğunu, bu sebeple üniversitedeki aşırı kuramcılıkla mücadele edilmesi gerektiğini savunmuştur. Ayrıca Türkiye gibi yeniden kurulan bir ülkede, üniversite kürsülerinin öncelikle meşgul olması gereken konuların belirlenmesi gerektiğine dikkati

çekmiştir.

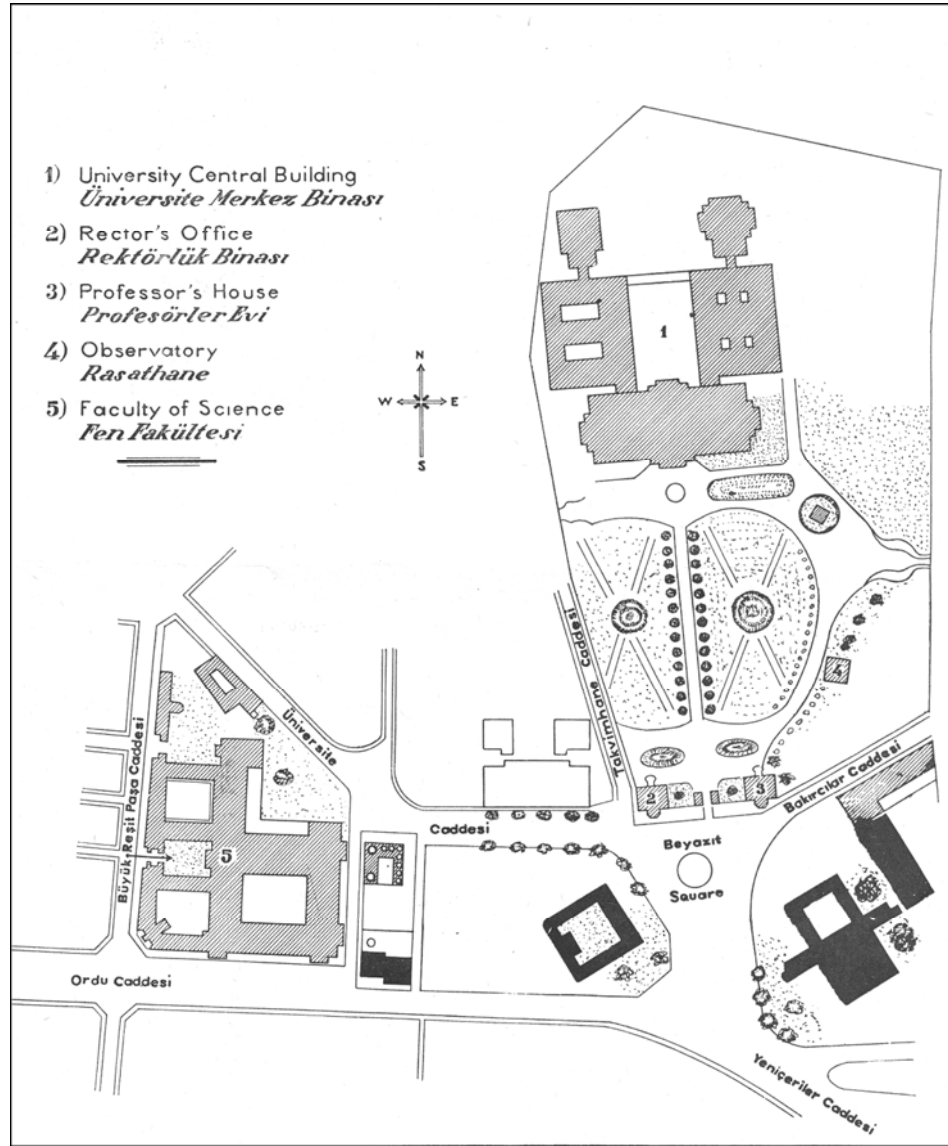
Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 31 Mayıs 1933'te aldığı karar uyarınca Darülfünun 31 Temmuz 1933'te kapatılmış ve bir gün sonra, 1 Ağustos 1933'te, İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Yeni üniversitenin öğretim üyeleri üç gruptan oluşmuştu. Birinci grupta, kapatılan Darülfünun'dan alınan öğretim üyeleri, ikinci grupta yurt dışında lisans ve doktora yapmış olan genç Türk öğretim üyeleri yer almıştır. Üçüncü grup ise, o yıllarda Almanya'daki Nasyonal Sosyalist yönetimin baskısından kaçarak Türkiye'ye gelen yabancı bilim adamlarından oluşmuştu.

19 Kasım 1933 tarihinde yapılan bir törenle açılan İstanbul Üniversitesi, Tıp, Hukuk, Fen ve Edebiyat Fakülteleri'nden meydana gelmişti. İstanbul Darülfünunu'nun İlahiyat Fakültesi ise İslam Tetkikleri Enstitüsü'ne dönüştürülmüştü. Bundan başka Üniversite'de altı enstitü daha vardır. Bunlar, Türk İnkılâbı Enstitüsü, Millî İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü, Türkiyat Enstitüsü, Coğrafya Enstitüsü, Morfoloji Enstitüsü ve Elektro-mekanik Enstitüsü'dür. Ayrıca, yabancı dilde yazılmış önemli kitapları Türkçeye çevirecek bir de Telif ve Tercüme Kurulu oluşturulmuştu.

Merkez Kampüs'deki tarihi binalar ve üniversite bahçesi

İstanbul Üniversitesi Merkez Binası

İstanbul Üniversitesi Merkez Binası, Osmanlı Türklerinin İstanbul'da yaptıkları ilk saray olan Eski Saray'ın bulunduğu alan üzerinde kurulmuştur. İnşaatı 1458'de tamamlanan Eski Saray, Harem dairesi ve çeşitli köşklere oluşmaktaydı. Bunlar ahşap yapılarıdır. Sarayın çevresinde, sultanların ve şehzadelerin avlanmaları için çeşitli av hayvanlarının – özellikle geyik ve karacaların -- yetiştirildiği geniş av sahaları bulunmaktaydı. Fatih, Topkapı Sarayı'nı yaptırıp, Marmara Denizi'ne hâkim olan bu Yeni Saray'a taşındıktan sonra, Eski Saray önemini kaybetmemiştir. İktidardaki Sultan, ailesiyle birlikte Topkapı Sarayı'nda yaşarken, Eski Saray, ölen sultanların ailesine tahsis edilmişti. Eski Saray ve çevresindeki köşkler on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda birer yangın geçirmiş ve her yangından sonra yeniden yapılmıştır. 1826'da geleneksel Osmanlı askeri teşkilatı Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra, Eski Saray, Osmanlı İmparatorluğu'nun askeri işlerinin yönetimine tahsis edilmiştir. Bu tarihten sonra bina "Bâb-ı Seraskeri" veya "Serasker Kapısı"

İstanbul Üniversitesi Merkez kampusunun bu planı, 1952'de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde düzenlenen VII. Uluslararası Teorik ve Uygulamalı Mekanik Kongresi sırasında katılımcılara dağıtılmıştır (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı, Celal Saraç Arşivi)

olarak tanınmıştır. Ahşap olan Bâb-ı Seraskerî binası, 1864 yılında yıkılmış, Fransız mimar Bourgeois (1821-1884) tarafından yapılan yeni kârgir binanın yapımı 1865-1866'da tamamlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin idari teşkilatını

modernleştirme çalışmaları çerçevesinde, Seraskerlik teşkilatı 1879 yılında Harbiye Nezareti'ne dönüştürülmesiyle bina Harbiye Nezareti olarak kullanılmış, 1894 depreminde zarar gören yapı, İtalyan mimar Raimondo D'Aronco (1857-1932) tarafından onarılmıştır.

1923'te Cumhuriyet'in ilanıyla, diğer bakanlıklar gibi Harbiye Nezareti de Ankara'ya taşınmış ve bina, Darülfünun'un kullanımına verilmiştir. İki yanı sütunlu ve üstü saçaklı ana kapı, dikdörtgen şeklindeki iç avluya açılır. Üç katlı binanın merkezinde yer alan bu avlunun doğu ve batı yönündeki merdivenlerle üst katlara ulaşılır. Mermer sütunlar, taş işleciliği ve özellikle görkemli Mavi Salon ile Pembe Salon'un duvar ve tavanlarındaki süslemeler binanın dikkat çekici özellikleridir. Merkez bina halen İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nü ve Hukuk Fakültesi'nin barındırmakta olup en üst katında, Feyhaman-Güzin Duran ve Selim Turan resim koleksiyonları 2003 yılından itibaren sergilenmektedir.

Merkez Bina'nın önündeki 'Atatürk ve Gençlik Anıtı' 1955 tarihli olup heykeltıraş Yavuz Görey'in (1912-1995) eseridir.

Üniversite Bahçesinin Giriş Kapısı

Giriş Kapısı'nın dış cephesi: "Süleymaniye Mahallesi, Beyazıt Meydanı No.1" kaydını taşıyan kapının Beyazıt Meydanı'na bakan dış cephesinin en üstünde, TC harflerini taşıyan oval mermer bulunmaktadır. Bu mermer, Sultan Abdülaziz tuğrasının üstünü, tuğrayı tahrip etmeyecek şekilde örtmektedir. Oval mermerin altında, bronz harflerle "İstanbul Üniversitesi" ibaresi ve Romen harfleriyle MCDLIII tarihi bulunmaktadır. Tarihin altında, üçlü bir düzenleme ile Şefik Bey hatlı celi-sülüs kitabe yer almaktadır. Kitabenin orta bölümünde "Daire-i Umur-i Askeriye", sağında Fetih sûresinin birinci ayeti, solunda ise üçüncü ayeti bulunur. Yeşil zemin üzerine altın varaklı bu kitabe Şefik Bey imzalıdır. Soldaki ayetin altında 1282 (1865-66) tarihi bulunmaktadır.

Giriş Kapısının iç cephesi: Kapının iç cephesinin en üstündeki oval madalyonda İstanbul Üniversitesi'nin yılanlı amblemi vardır. Bu amblem, Prof. Dr. Süheyl Ünver tarafından, on üçüncü yüzyıla ait bir Anadolu Selçuklu Darüşşifası'nın üzerindeki motiflerden esinlenerek tasarlanmıştır. Amblemin altında, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi'nden aşağıdaki cümle bulunmaktadır:

Ey Türk gençliği, birinci vazifen Türk istiklalini, Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir. Muhtac olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Gazi Mustafa Kemal.

En alttaki üçlü kitabe düzeninde Kazasker Mustafa İzzet Efendi'nin hattıyla aşağıdaki dörtlük bulunmaktadır ve son beyit ile 1282 (1865-66) tarihi düşülmüştür.

*Muttali'-i envar-ı şevket şems-i evc-i saltanat
Asuman durdukça olsun muzaffer nasr-ı aziz
Askere nüzhet kulu tebşir eder tarihini
Lütf-i şah Abdülaziz açtı der-i nasr-ı aziz"*

Giriş kapısından bahçeye geçildikten hemen sonra, sol tarafta, 1933-1945 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nde görev yapmış Alman öğretim üyeleri anısına 1986'da dikilmiş bir anıt taş bulunmaktadır.

Yukarıda fotoğrafı (K.Ata, 2007) verilen bu taşın üzerinde, Türkçe ve Almanca olarak aşağıdaki ifadeler okunmaktadır:

Devlet Başkanı Atatürk'ün öncülüğünde Alman öğretim üyelerine 1933-1945 yılları arasında kucak açan Türk milleti ve onun akademik kuruluşlarına Alman Milleti adına şükranlarımla.

*Richard von Weizsäcker
Almanya Federal Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, 29 Mayıs 1986*

In Dankbarkeit dem Türkischen Volk, das von 1933-1945 unter der Führung von Staatspräsident Atatürk an seinen akademischen institutionen deutschen Hochschullehrern zuflucht Gewährte im Namen des deutschen Volkes.

*Richard von Weizsäcker
Präsident der Bundesrepublik Deutschland, 29 Mai 1986*

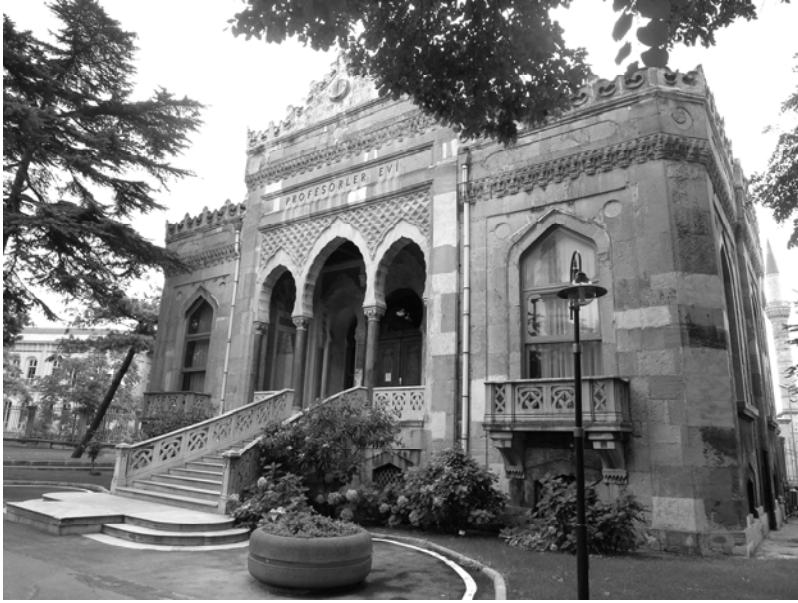
Giriş kapısından bahçeye geçildikten sonra sağ tarafta bulunan mermer sütun, İstanbul'un Türkler tarafından fethinin 500. yılında dikilmiştir ve üzerinde *Fatih Sultan Mehmed ilk sarayını bu sahada yaptırmıştır. İstanbul Fetih Derneği, 1953* yazılıdır.

Kapı köşkeri

Beyazıt Meydanı'na açılan kapının iki tarafındaki köşkerden Eczacılık Fakültesi tarafında olanı, Harbiye Nezareti döneminde "Biniş Dairesi" olarak inşa edilmiştir. Mermer basamakları arasındaki platform ata binmek için kullanılırdı. Bu küçük bina, Üniversite'ye tahsisinden sonra Rektörlük ve Senato binası olarak kullanılmıştır. Üzerinde "Rektörlük" yazısının hâlâ bulunduğu bu binada, bugün Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü faaliyet göstermektedir. Kapalıçarşı yönündeki yapı ise, eskiden "Şehzadeler Dairesi" olarak kullanılmıştır. Bugün Profesörler Evi adı altında, üniversitenin sosyal tesisi olarak hizmet vermektedir.

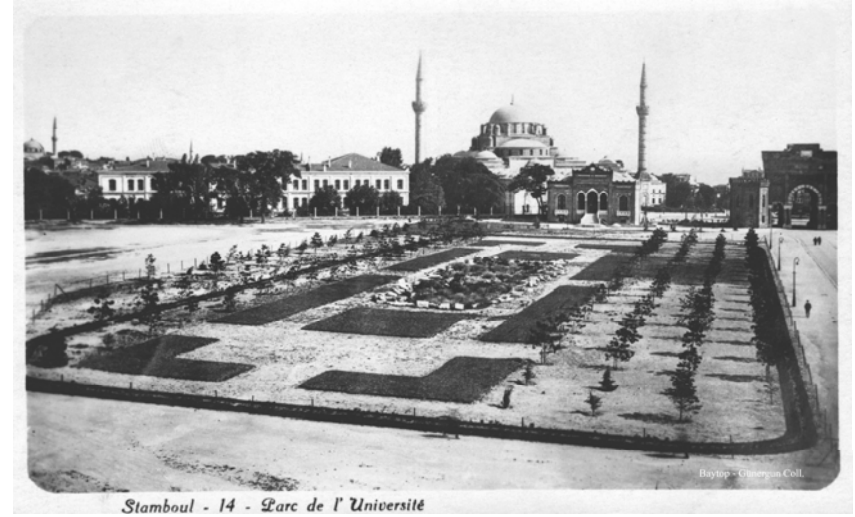
'Biniş Dairesi' olarak inşa edilen kapı köşkü. 1924'ten sonra uzun müddet İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü olarak kullanılmıştır. (Fotoğraf, K.Ata, 2007)

Şehzadeler Dairesi olarak kullanılmış olan kapı köşkü (Fotoğraf, K.Ata, 2007)

Üniversite Bahçesi

İstanbul Üniversitesi Merkez Binası'nın bahçesi, binanın Osmanlı döneminde Harbiye Nezareti'ni barındırdığı yıllarda, askerlerin talim alanı olarak kullanılmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Harbiye Nazırı Enver Paşa (1881-1922), Alman uzmanlara iki farklı bahçe planı çizdirmişti. Bina 1924 yılında İstanbul Darülfünunu'nun kullanımına verilince, dönemin rektörü İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu (1889-1978), bahçeyi düzenleme çalışmalarına başlamıştır. Enver Paşa'nın çizdirttiği iki plan içinden, ağaçlıklı geniş yollardan ve geniş çimen yüzeylerden oluşan planı seçerek mimar Vedat Tek'e (1873-1942) vermiştir. Mimar Vedat Tek tarafından biraz değiştirilen bu plan, hemen uygulamaya konmuş, Zeynep Hanım Konağı'nın bahçesinden iyi toprak getirilerek çam ağaçları dikilmiştir. Daha sonraki yıllarda, bahçeye ağaç dışında değişik bitkiler de ekilmiştir. Yaklaşık 80 sene sonra, bahçenin düzenlenmesinin anısına, Merkez Bina'nın önündeki Gençlik Anıtı'nın yakınındaki bir direğin üzerine "Bahçemiz Rektör Prof.Dr.İsmail Hakkı Baltacıoğlu tarafından 1923-1925 tarihinde yapılmıştır. 31.05.2003. Prof.Dr. Kemal Alemdaroğlu. Rektör" yazısı ve İstanbul Üniversitesi amblemi bulunan pirinç bir levha takılmıştır. Bu levha 2006 düzenlemesi sırasında direktten sökülüştür.

İstanbul Üniversitesi Merkez Bina Bahçesi'nin ilk yılları.
Arka planda: Beyazıt Camii ve Beyazıt Kütüphanesi (T.Baytop Koleksiyonu).

İstanbul Üniversitesi Merkez Bina Bahçesi'ndeki seranın 2003 yılında çekilmiş bir resmi.
(Fotoğraf F.Günergun). Sera, bahçenin 2006 yılı düzenlemesinde kaldırılmıştır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin katkılarıyla ve İ.Ü. Orman Fakültesi öğretim üyelerinden, Rektör Yardımcısı Prof.Dr. Melih Boydak'ın denetiminde yeniden düzenlenen bahçe, 25 Nisan 2006 tarihinde, İ.Ü. Rektörü Prof. Dr. Mesut Parlak ve Büyükşehir Belediye Başkanı Dr. Kadir Topbaş tarafından bir törenle açılmıştır. 2006 düzenlemesinin anısına, üzerinde "İ.Ü. Rektörlük Kampüsü Bahçe Düzenlemesi. İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin İstanbul

Üniversitesi'ne armağanıdır. 4 Ekim 2005. İstanbul Büyükşehir Belediyesi" yazılı bir pirinç levha (siyah mermer üzerine) Besim Ömer Paşa Caddesi üzerindeki kapıdan girince sağ tarafa yerleştirilmiştir.

Üniversite bahçesinin Besim Ömer Paşa Caddesi üzerindeki kapısından (No.4-6) girildiğinde, sağ tarafta, üzerinde 26 Mayıs 1960 tarihi ve silah üzerinde el motifi olan bir anıt taş bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi emekli öğretim üyelerinden Prof. Dr. Mehmet Oluç, 31 Temmuz 2007 tarihinde kendisiyle yaptığımız görüşmede, bu anıt taşın 27 Mayıs 1960 ihtilalinden kısa süre sonra, Haziran veya Temmuz 1960'da İstanbul Valiliği tarafından dikildiğini ifade etmiştir. O günlerde İstanbul Valisi, ihtilali yapan subaylardan Orgeneral Refik Tulga'dır. Yine M.Oluç'un ifadesine göre, bu anıt taş, ihtilali yapan subayların ihtilalden bir önceki gece, Üniversite bahçesinde silah üzerine ettikleri yemini simgelemektedir. Bu subaylar, 26 Mayıs 1960 gecesi, taşın bulunduğu yerdeki çalılıkta yemin etmişler ve ihtilalden sonra yönetime geldiklerinde, yeminlerinin anısına bu taşı diktirmişlerdir. Taşın üzerindeki 26 Mayıs 1960 tarihinin ve "silah üzerindeki el motifi"nin açıklaması bu şekildedir.

27 Mayıs 1960 ihtilalini simgeleyen anıt taş

Beyazıt Yangın Kulesi

1828 yılında, Sultan II. Mahmud tarafından Senekerim Balyan'a (öl.1833) yaptırılmıştır. Yüksekliği 85 metredir. Bu kulenin yerindeki ilk kule 1746 tarihli olup ahşaptan yapılmıştı. Takip eden yıllarda bu kule yanmış, yerine yeniler yapılmış, bunlar da yanmış, yakılmış veya yıktırılmıştır. 1828 yılında yaptırılan kule, kârgir olduğu için günümüze kadar gelebilmiştir. Kule ilk yapımında, geniş saçaklı ahşap bir külah ile örtülüydü. 1849'da, bugünkü sekizgen planlı, yuvarlak pencereyi üç kat eklenmiştir. 1889'da kulenin üzerine demirden bir gönder dikilmiş, 1894 depreminde zarar görmüş ve onarılmıştır. Kulenin iç merdivenleri ahşaptandır ve yangın gözetleme yanında meteorolojik bildirimler için kullanılmıştır. Kulenin Beyazıt Meydanı tarafına bakan cephesinde yer alan, Sultan II.Mahmud'un (Adli) tuğralı kitabenin resmi ve metni aşağıda verilmiştir. Yesarizâde Mustafa İzzet Efendi (öl. 1849) tarafından kıta nazım şeklinde kaleme alınmış olan bu kitabe, yine onun hattıyla yazılmıştır. Kulenin yapım tarihi son beyitte 1244 (1828–29) olarak verilmiştir.

Beyazıt Yangın Kulesi üzerindeki kitabe (Fotoğraf, K.Ata, 2007)

Kitabe Metni*

Hak bu kim Sultan Mahmûd'un Sarây-ı Şevket'e
Bir nazîri gelmemişdir olalı Dünyâ binâ

Bânî-i endîşesi tecdîd kıldı devletin
Köhne bünyân-ı cihânı etmede hâlâ binâ

Eyleyüp Eski Saray'ın Bâb-ı Serasker o şâh

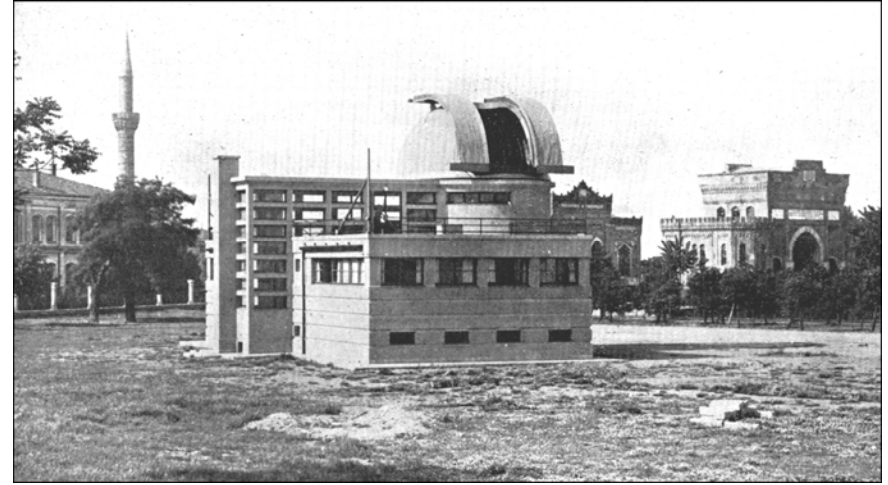
* Ricamızı kırmayarak Beyazıt Yangın Kulesi üzerindeki kitabenin transkripsiyonunu yapan Prof.Dr. Mehmet Kanar'a ve Doç.Dr. Mustafa Kaçar'a teşekkür ederiz.

Nev be nev yapmakda anda bir nice binâ
 Emredip Serasker-i Sâbık Hüseyin Gâzi'ye
 Buldu bu Kaf-ı şeca'at kulle-i ra'nâ binâ
 Eyleyüp Serasker-i lâhık nezaret hüsnüne
 Anı ma'na eyledi güya iki pâşâ binâ
 Revzen-i eflâkden baktıkça zîr-i pâyine
 Kaldı kendi kaddine hayrette bu bâlâ binâ
 Olmasa zerrin külâhî âsumâna münteha
 Arz eder mi zer alemle kevkeb-i zehra binâ
 Dâr-ı mülkü etmesin bu kulleye muhtâc Hakk
 Ziyet için etmiş olsun şâh-ı mülk-ârâ binâ
 Kulle-i eflâki durdukça o şâh eylesin
 Zirve-i çarha esâs-ı şevketin Mevlâ binâ
 Sanki tâk-ı çarha yazdım 'İzzetâ târîhim
 Kıldı Hân-ı Mahmûd-ı 'Adlî kulle-i vâlâ binâ
 1244 (1829) Harrerehu
 El-fakîr el-'abd e'd-dâ'i
 Yesarizâde Mustafa 'İzzet Gufirelehu

İstanbul Üniversitesi Gözlemevi

1933 Üniversite Reformu ile Fen Fakültesi'nde astronomi araştırmalarını başlatmak ve astronomi öğrencilerinin gözlem yapmalarına imkân sağlamak için bir gözlemevinin inşası kararlaştırılmıştır. Gözlemevi binasının planları 1934 yılında, Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyelerinden Mimar Arif Hikmet Holtay (1896-1968) tarafından çizilmiştir. Holtay'a göre, bina yeri olarak Üniversite bahçesinin seçilmiş olması, öncelikli hedefin öğrencilere pratik eğitim yaptırmak olduğunu gösterir. Gözlemevi yalnız bilimsel araştırmalara yönelik olsaydı, memleketin iç kısımlarında çok daha münasip bir yer seçmek gerekirdi. Aralık 1935'te temeli atılan bu bina altı ayda tamamlanmış ve Astronomi Enstitüsü 1936-37 ders yılından itibaren yeni binasında çalışmaya başlamıştır. Astronomi Enstitüsü direktörü E.F.Freundlich'in (1885-1964) aracılığı ile 1934 yılı sonunda, Almanya'daki Zeiss firmasına ısmarlanan, mercek çapı 30 santim olan ve fotografik gözlemler yapabilen astrograf, 1936 yılında Trieste üzerinden İstanbul limanına gelmiştir. Eylül 1936'de, döner kubbenin altına, binanın diğer kısımlarıyla ilgisi olmayan ve en kuvvetli sarsıntılardan etkilenmeyecek şekilde ağır bir temele dayanan iki masif direk üzerine oturtulmuştur. Astrografın gelişyle, gözleme dayalı araştırmalar başlamıştır. Öğrencilerin gözlemlerde kullanacakları küçük dürbünlerin konması için binanın çatısı iki teras halinde yapılmıştır. 1936 yılı Haziran

ayında meydana gelecek Güneş tutulmasını incelemek için ayrıca bir odacık yapılmıştır. Gözlemevinin giriş katında direktör ve yardımcılar için üç büyük oda ve bir dersane bulunmaktadır. Oldukça zengin olan kütüphanenin kitapları, bu dört odaya dağıtılmıştır. Daha sonra ek yapılar ile genişletilen gözlemevinin girişinde "İ.Ü. Fen Fakültesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü. 1933" ve "İstanbul Üniversitesi Gözlemevi Araştırma ve Uygulama Merkezi 1990" yazısı bulunan iki tabela asılıdır.

İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Rasathane binasının inşa edilirken görünümü (1935).

Astronomi Enstitüsü'nü barındıran bu binanın planları, 1934 yılında Güzel Sanatlar Akademisi'nden Mimar Dipl. Ing. Arif Hikmet Holtay tarafından çizilmiştir. A.Hikmet Holtay (Mimar Muallim), "İstanbul Üniversite Observatoryumu," *Arkitekt*, 6.Yıl, 1936, sayı 4, s.97-102 (Bu yayını bize veren Dr. Şeref Etker'e teşekkür ederiz).

Nadir Eserler Kütüphanesi

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü'nü barındıran bina, Mimar Kemaleddin Bey (1870-1927) tarafından tasarlanan ve yapımı 1913 yılında tamamlanan Medresetülkuzat'ın (Kadılar Medresesi) binasıdır. Cumhuriyet ile birlikte medreselerin kapatılmasıyla, bina 1924'te Darülfünun'a devredilmiştir. Burada, medreselerden gelen öğrenciler, İlahiyat Fakültesi derslerini görmekteydi. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, bu fakültenin öğrencilerini Harbiye Nezareti'nden boşalan binaya (Merkez Bina) naklederek, Medresetülkuzat binasında Darülfünun için bir genel kütüphane kurma çalışmalarını başlatmıştır.

1924 yılında İstanbul Darülfünunu'na verilen Medresetülkuzat binası. Halen İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Nadir Eserler Bölümü'nü barındırmaktadır. İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşivi.

1924 yılında, Tıp Fakültesi hariç Edebiyat, Hukuk, Fen fakültelerinin kütüphaneleri, bu kütüphanede birleştirilmiştir. Ayrıca, Londra Elçiliği katibi ve Tercüme Odası çevirmeni Yusuf Halis Efendi'nin (1805-1882), Adliye ve Evkaf nazırlarından vali Hüseyin Rıza Paşa'nın (1838-1904), Osmanlı İmparatorluğu'nun son şeyhülislamlarından Sahip Molla'nın (1838-1910) kütüphaneleri satın alınmıştır. Hendese-i Mülkiye (sivil mühendislik okulu) hocalarından harita subayı Şevki Paşa'nın (1886-1927) Darülfünun'a bağışladığı ve Beyazıt Kütüphanesi'nde yıllar boyu sandıklar içinde yıllarca kapalı duran kitapları da kütüphaneye getirilmiştir. İttihad ve Terakki Kütüphanesi satın alınmış, Necip Asım (Yazıksız, 1861-1935) gibi müderrisler kütüphanelerini Darülfünun'a vermişlerdir. İstanbul'dan ve Avrupa'dan kitaplar getirilmiş, Abdülhamid'in Yıldız'daki kütüphanesi de I. H. Baltacıoğlu döneminde Darülfünun'a alınmıştır. 24190 basma ve 7129 yazmadan oluşan

Abdülhamid koleksiyonu, Yıldız'daki kütüphanedeki orijinal kitaplıklarla birlikte taşınmıştır. Ayrıca, Sadrazam Hakkı Paşa'nın 3998 adet kitabı da Darülfünun'a getirilmiştir. Böylece, 200 000'den fazla kitap, albümler ve hat örnekleri içeren bir koleksiyon oluşturulmuştur.

Bu koleksiyon bugün, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nin Nadir Eserler Bölümü'nde – Darülfünun'un ilk kütüphanesinin kurulduğu binada-- korunmaktadır. Koleksiyon, 2003 yılı başından itibaren İstanbul Üniversitesi Merkez Binası'nın değişik odalarına taşınmaya başlamış ve kütüphanenin 31 Mayıs 2003'te açılışı yapılmıştır. Nadir eserler koleksiyonu, Mart 2006'da yeniden eski binasına (Medresetülkuzat) geri dönmüştür.

Eczacılık Fakültesi

İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, üç bloktan oluşan kompleks içinde faaliyete geçmeden önce Beyazıt ve çevresindeki çeşitli binalarda hizmet vermiştir. Bu fakültenin nüvesini teşkil eden "Eczacı Sınıfları" 1839 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane içinde açılmıştı. O yıllarda Mekteb-i Tıbbiye, bugünkü Galatasaray semtine adını veren Galata Sarayı'nda yapılmaktaydı. Eczacı sınıfı 1908'de Eczacı Mekteb-i Alisi'ne dönüştürülüp Dişçi Mektebi ile birleştirilmiş ve Kadırga semtindeki Menemenli Mustafa Paşa Konağına (bugünkü Kadırga İlkokulu) yerleştirilmiştir. Kadırga'daki binanın yetersiz kalması üzerine, 1926 yılında Eczacı ve Dişçi mektepleri Beyazıt Meydanı'nda bulunan ve 1870'te Misafirhane-i Askeriye (Orduevi) olarak yapılan Jandarma Komutanlığı Binası'na (bugünkü Beyazıt Devlet Kütüphanesi) taşınmıştır. Mektepler burada 1926-1959 yılları arasında hizmet verdikten sonra 1959 yılında Keçecizade Fuad Paşa Konağı'na nakledilmiştir.

1926-1959 yılları arasında Eczacı ve Dişçi Mekteplerinin çalıştığı Beyazıt Meydanı'ndaki eski Jandarma Komutanlığı binası. Günümüzde Beyazıt Devlet Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf, K.Ata, 2007).

Eczacılık Fakültesi binalarının Vezneciler tarafından görüntüsü. Sağdaki büyük bina Keçecizade Fuad Paşa Konağı, soldaki Farmakoloji binası, arkadaki bina C bloktur. (Fotoğraf, K.Ata, 2007).

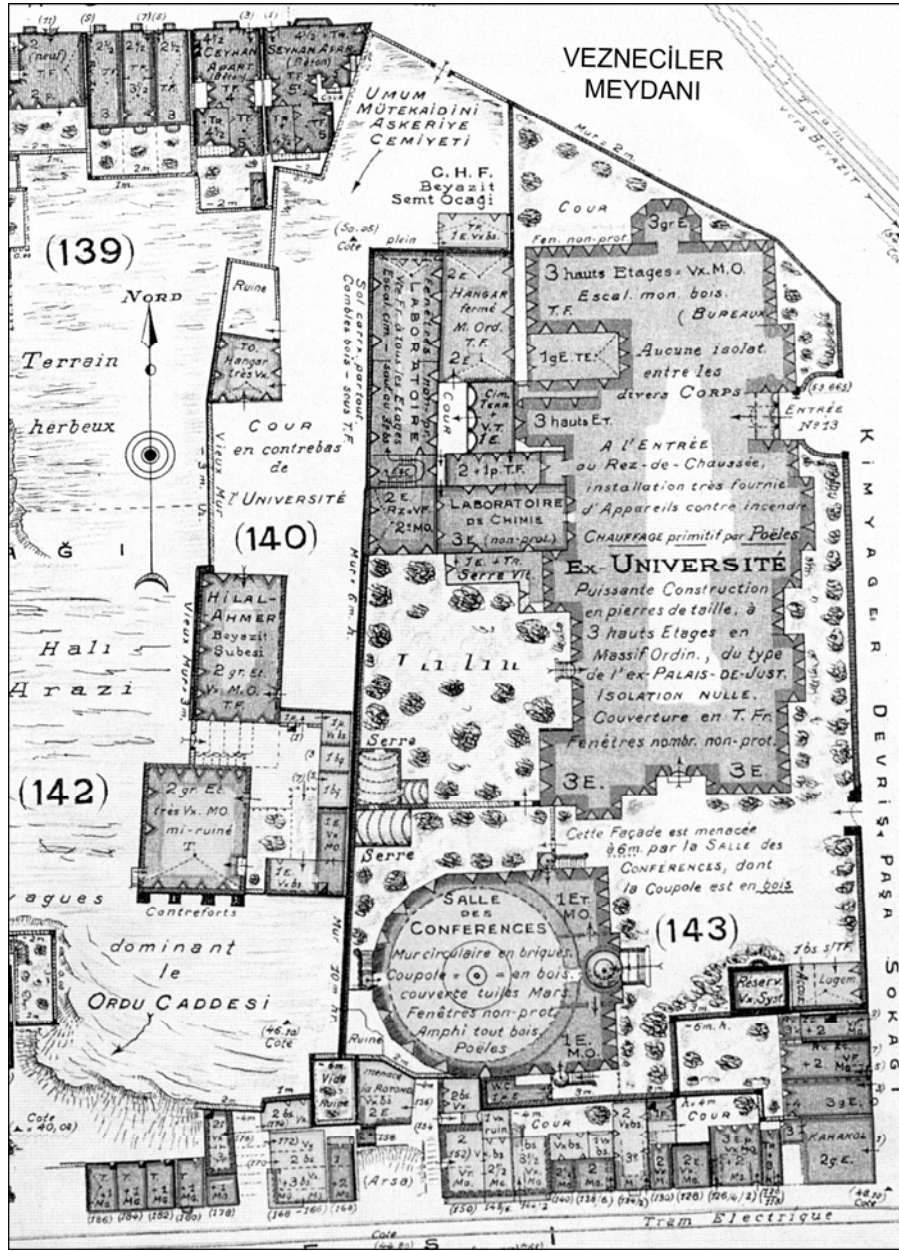
Günümüzde Eczacılık Fakültesi'ni oluşturan üç bloktan biri olan tarihi ana bina (A Blok) Osmanlı döneminin tanınmış devlet adamlarından Hariciye Nazırı ve Sadrazam Keçecizade Dr. Fuad Paşa (1815-1869) tarafından konak olarak yaptırılmıştır. Fransız mimar Bourgeois tarafından yapılan bina 1868 yılında tamamlanmıştır. Fuad Paşa, bu konakta hiç oturmamış, inşaat tamamlanır tamamlanmaz konak devlet tarafından satın alınarak Maliye Nezareti'ne tahsis edilmiştir. Maliye Nezareti bu binada Cumhuriyet'in ilanına kadar, yaklaşık yarım asır (1869-1923) hizmet vermiştir. Bu dönemde, zemin kattaki kemerli bölümün etrafı kapatılarak postane olarak kullanılmıştır. Bina, 1923-1933 yılları arasında İstanbul Erkek Lisesi, 1933-1952 yılları arasında Askeri Tıp Okulu (yurt) olarak kullanılmıştır. 1952 yılında Askeri Tıp Okulu'nun Ankara'ya taşınması üzerine, İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord.Prof.Dr. Kazım İsmail Gürkan'ın (1905-1972) girişimiyle, bina resmen İstanbul Üniversitesi'ne "Dişhekimliği ve Eczacı Okulu" olarak tahsis edilmiştir. 1953 yılında başlayan onarım çalışmaları altı yıl sürmüş ve Eczacı Okulu binaya 1959 yılında taşınmıştır.

Eczacı Okulu'nun 1961 yılında fakülte haline gelip mali özerkliğe kavuşmasıyla, ana binanın (Fuad Paşa Konağı) arkasında bulunan B ve C blokların yapımı kararlaştırılmıştır. B Blok'un tamiri mümkün olmadığı için tamamen yıkılmış ve arsasına yapılan yeni binada 1967 yılında öğretime başlanmıştır. Dişhekimliği Fakültesi'nin 1970 yılında C Blok'u boşaltması üzerine, tamiri mümkün olmayan bu blok da yıkılmış ve yeni yapılan bina 1974'te öğretime açılmıştır.

Fen ve Edebiyat fakülteleri

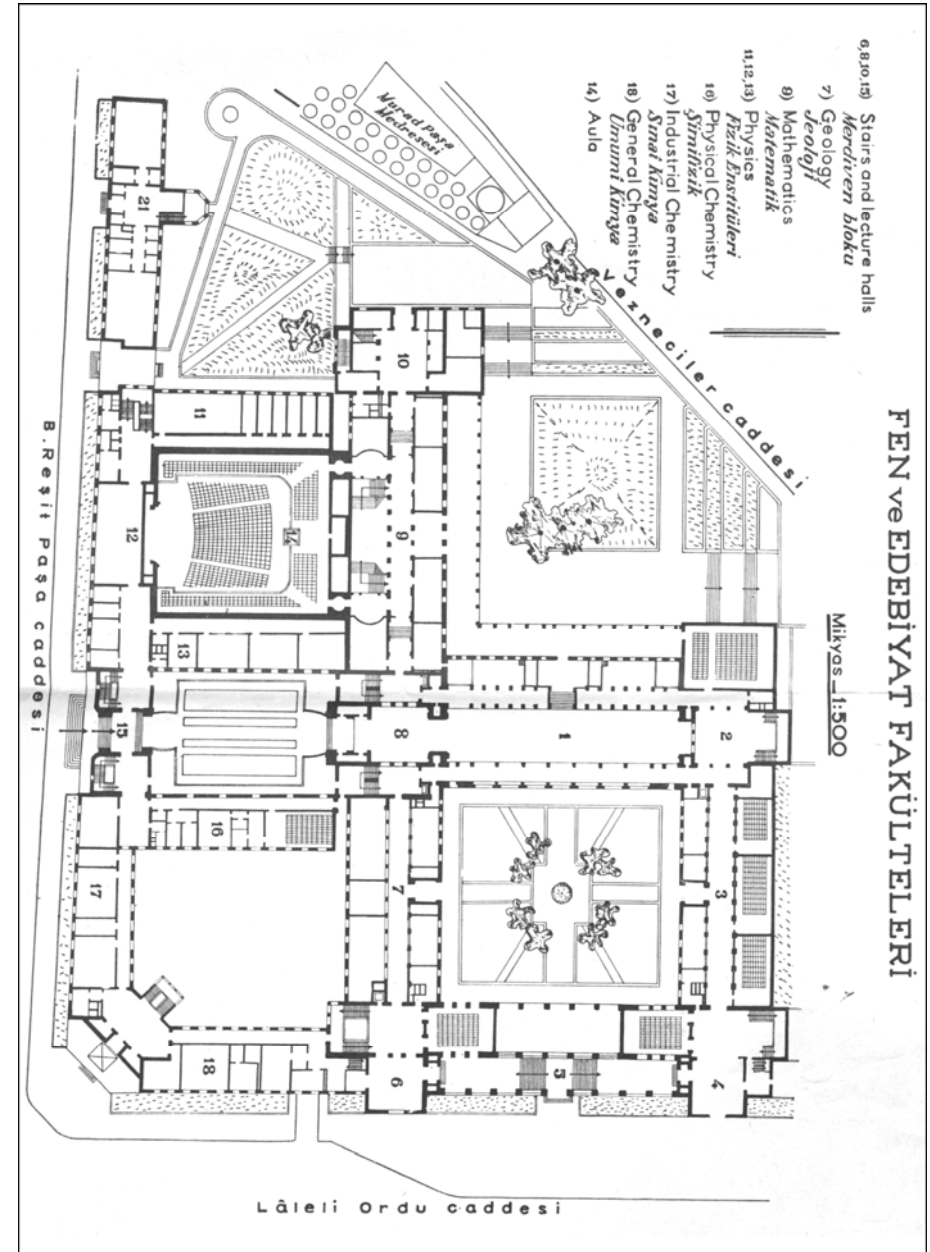
Fen ve Edebiyat fakülteleri, günümüzde, 1942 yılında yanan Zeynep Hanım Konağı'nın arsası üzerine mimar Sedat Hakkı Eldem (1908-1988) ve Emin Onat (1908-1961) tarafından yapılan ve 1952 yılında tamamlanan bina kompleksi içinde faaliyet göstermektedir.

Zeynep Hanım Konağı, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (öl.1848) kızı ve Sadrazam Yusuf Kamil Paşa'nın (1808-1876) eşi Zeynep Hanım (1825-1884) tarafından yaptırılmıştır. Yapımı 1864 yılında tamamlanmıştır. Mısır'daki pamuk çiftliklerinin geliriyle yapılmış olduğu için halk arasında "Pamuk Sarayı" olarak da tanınan bu konakta 7 salon, 79 oda ve bir hamam bulunmaktaydı. Büyüklüğü, ihtişamı, mefruşatının zenginliği ve özellikle Abdülaziz dönemindeki (1861-1876) debdebeli yaşantısı ile ün yapan konak, 1903-1909 yıllarında İstanbul'un ilk yetimhanesi ve sanat okulu olan Darü'l-hayr-i âli olarak kullanılmış, 1909'da Darülfünun'a tahsis edilmiştir.

Zeynep Hanım Konağı'nın planı.

Jacques Pervititch, *Sigorta Haritalarında İstanbul*, Tarih Vakfı Axa Oyak, İstanbul 2006.
(Bu planın bir kopyasını bize veren Prof.Dr. Emre Dölen'e teşekkür ederiz).

İstanbul Üniversitesi Fen ve Edebiyat fakültelerinin Sedat Hakkı Eldem ve Emin Onat tarafından yapılan ve 1952 yılında tamamlanan binasının planı. Bu plan, 1952 yılında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde düzenlenen VII. Uluslararası Teorik ve Uygulamalı Mekaniğin Kongresi'ne katılanlara dağıtılmıştır (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Bilim Tarihi Anabilim Dalı, Celâl Saraç Arşivi)

Konakta, 1909-1942 yılları arasında, Fen, Edebiyat ve İlahiyat fakülteleri faaliyet göstermiştir. Başlangıçta, Fen ve Edebiyat fakültelerinin bütün enstitüleri konakta yer almaktaydı. Zamanla, enstitüler değişik yerlerde inşa edilen yeni binalara geçmiştir. Kimya enstitüleri 1917 yılında Yerebatan'daki binaya, Zooloji, Botanik ve Farmakobotanik enstitüleri 1937 yılında Süleymaniye'de yeni inşa edilen Biyoloji binasına, Astronomi Enstitüsü Merkez Bina bahçesinde 1936'da yapımı tamamlanan Rasathane'ye, Edebiyat Fakültesi ise 1942 yılında Fındıklı'daki binaya geçmiştir.

Fen ve Edebiyat fakültelerinin 1909-1942 yılları arasında faaliyet gösterdiği Zeynep Hanım Konağı. İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü Arşivi.

Ancak, Fen Fakültesi Dekanlığı, Matematik, Genel Fizik, Genel Fizik, Fizikokimya ve Jeoloji kürsüleri 1942'de bina yanına kadar Zeynep Hanım Konağı'nda hizmet vermişlerdir. Zeynep Hanım Konağı'nın manejinden dönüştürülmüş olan *Darülfünun Konferans Salonu*, ise, özellikle 1935 yılından itibaren gerek öğrencilerin gerekse aydınların genel kültürünü yükseltmek için İstanbul Üniversitesi tarafından düzenlenen haftalık 'Salı Konferansları'na ev sahipliği etmiştir. Adnan Adıvar'ın 1939-44 yılları arasında düzenli olarak gittiği bu konferans salonunun tarihi hakkındaki yazısı, makalemizin ekinde verilmiştir.

Biyoloji Binası

Fen Fakültesinin çeşitli enstitülerini barındıran Zeynep Hanım Konağı'ndaki elverişsiz koşullar karşısında Üniversite'ye modern ve müstakil bir biyoloji binası gerekmiştir. Botanik ve Zooloji enstitülerini bir arada

barındıracak ve bir botanik bahçesine de sahip olacak bu binanın kuruluşuna 1933 yılı sonlarında karar verilmiştir. Planların hazırlanması, Viyana'lı mimar Arnold Egli'ye (1893-1974) havale edilmiş, plan ve keşifler, 1934 yılı sonunda tamamlanmış, Mart 1935'te temel atılmıştır. İnşaatı, mühendis Ekrem Hakkı (Ayverdi) taahhüt etmiş, inşaat 1936'da tamamlanmış ve bina 4 Haziran 1937'de açılmıştır. Binada, Tıp, Eczacılık, Dişçilik, Ormancılık ve Biyoloji birinci sınıf öğrencilerini bir arada içine alabilecek büyük bir amfi yapılmış, Botanik ve Zooloji kanatları bu amfiye bağlanmıştır. Üç katlı bu binanın ikinci ve üçüncü katları 1957'de yıktırılmış olduğundan bina halen tek katlıdır ve yalnız Fen Fakültesi Botanik Anabilim Dalı'nı barındırmaktadır.

Süleymaniye'deki Biyoloji Binası'nın ön cephesinin 1947 yılında Cafer Türkmen tarafından çekilmiş resmi (A.Baytop koleksiyonu). Bu binanın üst kısımları 1957'de yıktırılmış olduğundan bina halen tek katlıdır ve yalnız İ.Ü. Fen Fakültesi Botanik Anabilim Dalı'nı barındırmaktadır.

Bu çalışmada, İstanbul Üniversitesi'nin Merkez Kampüsü ve yakın çevresindeki bazı binaların tarihi hakkında notlar sunulmuştur. Bu notlardan anlaşıldığı gibi, Beyazıt Meydanı çevresindeki binalarının bir kısmı daha önce Osmanlı askeri veya devlet kurumları için yapılmış veya kullanılmıştır. 1942'de Zeynep Hanım Konağı'nın yanmasıyla, özellikle Fen Fakültesi, Merkez Kampus yakınındaki yeni binalarına kavuşmuştur. 1950'lerden sonra Eczacılık, Hukuk, İktisat, İşletme ve Siyasal Bilgiler fakülteleri, Üniversite Kütüphanesi için ek ve yeni binaların yapımı hız kazanmıştır. Bu binalar hakkında toplanacak tarihsel bilgilerin, İstanbul Üniversitesi örneğinde, Cumhuriyet Türkiye'si'de üniversitelerin yapılanma sürecini ve şartlarını aydınlatmada faydalı olacağına inanıyoruz.

Kaynakça

- Adivar, Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1943.
- Adivar, Abdülhak Adnan, "Bir salonun tarihi," *Bilgi Cumhuriyeti Haberleri*, Tasvir Neşriyat, İstanbul 1945, s. 238-241.
- Altun, Ara "Bâb-ı Seraskeri- Mimari," *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.IV, İstanbul 1991, s.364-365.
- Aslanapa, Oktay, *İstanbul Darülfünun ve Üniversite Binaları Tarihçesi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1983.
- Artan, Tülay, "Eski Saray", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.III, İstanbul 1994, s.204-205.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı, *Hayatım*, yay. Haz. Ali Y. Baltacıoğlu. Dünya Yayıncılık, İstanbul 1998.
- Batur, Afife, "Beyazıt Yangın Kulesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.II, İstanbul 1994, s.190.
- Baytop, Asuman, *Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları*. TÜBİTAK yay., Ankara 2004, s.318.
- Baytop, Turhan, "Eczacı Mektebi tarafından kullanılan binalar," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c.III, sayı 2, 2002, s.1-12.
- Bilsel, Cemil, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları No.182, Kenan Matbaası, İstanbul 1943.
- Büyük Gaziye Darülfünundan Küçük Bir Armağan*, Yay. İstanbul Darülfünun Emaneti, Millet Matbaası, İstanbul 1927, 32+2 (resim) s.
- "Büyük Reis Darülfünunda," *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1933, s.1-6, st.1-2.
- Can, Cengiz "Harbiye Nezareti Binası", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.III, 1994, s.550-551.
- Cumhuriyet'in 50. Yılında İstanbul Üniversitesi*, İstanbul 1973.
- Ergin, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi*, c.III, İstanbul 1941, s.1043, dn 1.
- Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*, Derleyen E. Hirsch, c.I, İstanbul 1950.
- Etker, Şeref, Feza Günergun, Abdullah Köşe, "Zeynep-Kamil Hastanesi'nin Kuruluşu ve Vakfiyesi," *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, c.V, sayı 2, 2004, s.1-37.
- Gökdoğan, Nüzhet, "1933 Üniversite Reform'u ve astronomiye getirdikleri," *Fatih'ten Günümüze Astronomi - Prof.Dr. Nüzhet Gökdoğan Sempozyumu 7 Ekim 1993*, İ.Ü. Fen Fakültesi Basımevi, İstanbul 1994, s.7-8
- Günergun, Feza, İstanbul Üniversitesi tarihi üzerine notlar, İ.Ü. Eczacılık Fakültesi'nde 7 Mayıs 2003 tarihinde verilen konferans.
- Holtay, A.Hikmet, "İstanbul Üniversite Observatoryumu," *Arkitekt*, 6.Yıl, 1936, sayı 4, s.97-102.

- İshakoğlu Kadioğlu, Sevtap, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946)*. İstanbul Üniversitesi Yay. 4106, İstanbul 1998.
- İstanbul Üniversitesi, Kuruluş, Tarihçe, Teşkilat ve Öğretim Üyeleri (1453-1981)*, c.I, İstanbul 1983.
- Özcan, Abdülkadir, "Harbiye Nezareti", *İslam Ansiklopedisi*, c. XVI, 1997, s.119-120.
- "Reisicumhur Hz. Darülfünunda," *Vakit*, 16 Kanunu evvel 1930, s.1, 6, st. 1-2.
- Tanman, M. Baha, "Zeynep Hanım Konağı," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.VII, İstanbul 1994, s.549-50.
- Tuncer, Akın, *Osmanlı Seraskeri Binası ve Seraskeri Köşkleri Dekorasyonu Üzerine Bir Araştırma* (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Danışman Prof. Dr. Zeki Sönmez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Université de Stamboul. Historique, Organisation et Administration Actuelles*. Publications de l'Université de Stamboul. Stamboul 1927.
- Yavuz, Yıldırım, "Medresetü'l-Kuzat," *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, c.V, İstanbul 1994, s.326-327.

EK**A. Adnan Adivar'ın kaleminden 'Darülfünun Konferans Salonu'**

A.A. Adivar, "Bir salonun tarihi," *Bilgi Cumhuriyeti Haberleri*, İstanbul 1945, s.238-41.

Bu ne bir kibar sosyete salonu, ne de resim sergisi mânâsına gelen bir salondur; belki sadece eski Darülfünun'dan Üniversiteye miras kalan Konferans Salonu'dur. Geçen gün gazeteler, bu salonun yerini yapılmakta olan yenisine terk edip ortadan çekileceğini yazıyorlardı.

37 sene evvel yine böyle bir sıcak temmuz günü (bugün pek uzak değildir; 23 temmuz; bir zamanlar bayram bile edilirdi) Meşrutiyetin ilanı üzerine insanları bir yere toplayıp onlara hürriyet ve meşrutiyeti anlatmak ihtiyacı duyulunca, toplantı yerleri aranırken ya Şehzadebaşında Ferah tiyatrosu, yahut Beyoğlunda Fransız tiyatrosuna koşulurdu. Çünkü birkaç yüz kişiyi bile alacak üstü kapalı bir toplantı yeri yoktu. Nihayet zamanın Maarif Nazırlarından galiba Emrullah Efendi büyükçe bir dersane yaptırmak lüzumunu duydu ve bugün Beyazıt'tan Lâleliye inen herkesin gözüne çarpan, daha doğrusu batan o mahut binayı yaptırdı. Ancak bu toplantı yerinin iç manzarasını bilenler onu Avrupada büyük anfiteatr denilen nesneyi görmüş bir zatın Maarifin kalfasına tarif ettiği ve onun da planını çizdiğini kabul edebilirler. Dinleyicilerin arkadan girmesi için bir dar kapı ile hem onların, hem konferansçıların girmeleri ve çıkmaları için kürsünün iki yanında çat, çat vurur ve cızık cızık öter diğer iki kapısı olan bu binanın amfi basamakları, üzerinde sinek yürüse ayaklarının sesi duyulacak kadar kaba, fakat konferansçının sesi, tam kürsünün önüne kurulan sobanın borularına çarpınca dağılıp kaybolacak kadar akustiksizdir. Avrupa memleketlerinde bir at cambazhanesi binası görmüş olanların hepsi ona dış manzarası itibarile Cirque ismini

vermekte biran bile tereddüt etmemişlerdir.

Her halde pek yakında kendisinden ayrılacağımızı, taze havadis vermekte aceleci gazetecilerimize rağmen, zannetmediğim bu salon tarihi ve talihi itibarile dikkate değer son devir binalarımızdandır. Onun içinde Üniversite Darülfünun iken, Garb üniversitelerinde verilen –teşbihte hata olmaz- serbest dersler gibi herkese açık dersler tertip olunduğunu hatırlıyorum. Hattâ bir ikisine de merak edip gitmiştir. Birisinde o zamanın sosyoloji profesörü merhum Ziya Gökalp Bey kürsüde idi. Akustiki fena, oturacak yerleri eski tulûat salaşlarının sıraları kadar raharsız bu binada konferansçının sesinin işitilmemesi bir dert, işitilen cümlelerin ise bizler gibi irfan ve izanı yüksek olmyanlar için anlaşılması bir diğer dert teşkil ediyordu. Diğer taraftan bu salon iptidadan ta bugüne kadar ilim ve fenne olduğu kadar vatani tezahürlere, bir takım cemiyetlerin kongre toplantılarına, bu arada Tayyare piyangosunun çekilmesine de tahsis olunurdu. Senelerden beri pârlamento seçimlerine de bu salon sahne oldu. Hattâ eğer yanlış hatırlamıyorsam, İttihat ve Terakki, İstanbul mebusluğu için yapılan bir ara intihabında kaybın ilk acısını bu salonda tatmıştı. Bu cins toplantılar içinde tarihi olanlar da vardır; mesela bir tarih sırası takibedersek Meşrutiyet devrinde Balkan harbinin ikinci safhasında Edirneyi istirdad edeceğimiz sırada Hilâliahmer cemiyetinin fevkâlade bir kongresinin burada toplandığını hatırlarız. Bu kongreden, Edirneye hareket edecek orduya sıhî levazım değil, ordunun diğer masrafları için hazinenin muhtaç olduğu paranın verilmesi istenmişti. Cemiyetin nizamnamesine pek uymayan bu hazin borç, nizamnameye hakim olan kongre heyeti tarafından büyük münakaşalardan sonra ekseriyetle kabul edilmiş ve para az bir müddet sonra hazine tarafından cemiyete iade olunmuştu. Hilâliahmerin bu salonda toplanan bu senelik kongresinde bir türlü ekseriyet hasıl olamayınca âzâdan bazı ileri fikirliler (isterseniz inkılâpçılar) tarafında, ekseriyet yapabilmek için hanım âzâların da kongreye çağırılması teklif edilmiş ve teklif kongre heyeti üzerinde ancak bir soğuk duş tesiri yapmaktaydı.

Yine balkan harbi esnasında, askere yardım için hanımların büyük bir içtimai olmuştu. İştiiğimize göre (çünkü o vakit böyle hanımlar içtimamı görmek mümkün değildi) o devrin büyük kadınları başta Fatma Aliye Hanım, şair Nigâr Hanım, Şair İhsan Raif Hanım olduğu halde heyecanlı nutuklar söylemişler, şiirler okumuşlar ve bunun üzerine fakir, zengin herkes elindekini, avcundakini hattâ boynunda, kulağında ve sırtındakini iane vermişti. Birinci Umumi Harb içinde dahilî istikraza halkı teşvik konferansları, edebiyat münakaşaları da orada olurdu. Mesela bir gün tesadüfen oradan geçenler Süleyman Nazif merhumun arkasına bir çok insanların onu yuhalyarak takılmış olduğunu görmüşlerdi; meğer ki o muhteşem sözlü edib bizim medeniyetimizin İran medeniyetinden ibaret olduğunu söylemiş imiş.

Nihayet 1918 mütarekesi geldi. Yine Darülfünun Konferans Salonu işe yaradı. O sırada Paris'ten gelmiş olan Dr. Nihad Reşad, Avrupa'nın, göçmekte olan Osmanlı İmparatorluğu için ne düşündüğünü orada toplanan genç, yaşlı münevverlere anlattı idi. Bu konferansta aziz doktor kendisine hiç yar olmıyan eski hükûmeti ve fırkasını asla tartaklamadan gayet objektif bir tarzda o günlerde memleketin Avrupa nazarında uğradığı haksızlıkların önüne söz ile yazı ile ne dereceye kadar geçilebileceğini izah etmişti. Yine mütareke devrinde bizleri kendi anlayışına göre olsa da gönülden seven Pierre Loti için orada muazzam bir toplantı yapılmış ve bu fırsattan istifade ile

Süleyman Nazif işgal kâbusu altında ferah ve can verici sözlerle âdetâ bir cidal havası yaratmıştı.

Fakat salon en büyük tarihi gününü mütarekeden beş sene sonra yine bir temmuz günü yaşamıştı. İşgal ve istila yükünü canla, başla bir silkinip üzerinden atan aziz Türk milletinin kanıyla yazarak Birinci Dünya Harbindeki galiplerine imza ettirdiği Lozan muahedesinin mânâ ve neticelerini anlatan o muahedenin **muhterem müellifini** Türk münevverleri yine bu konferans salonunda sükun ve huzur içinde dinlediler ve heyecanla, sevgi ile alkışladılar.

Nihayet Üniversite inkılâbı yapılmıştı. Bundan sonra da Üniversite dışı merasime konferans salonu asla kapanmadı. Bir taraftan ilmi edebî ihtifaller, jübileler, Tıp Fakültesinin Türk Tıp Tarihi mütehassıslarınca hâlâ katiyetle tesbit edilemeyen kuruluş yıldönümü orada kutlanırken, her sene Üniversitenin açılış merasimi münasebetile Rektörlerin söyledikleri muvaffakiyetli istatistik ve medhüsenâ nutukları hep orada dinlenirken, diğer taraftan da iki fakülte talebesinin bir arada okudukları fizik, kimya gibi dersler de orada verilmeğe başlandı. Manevi kıymeti kadar maddî ücreti de yüksek olan İnkılâp Tarihi dersleri de son senelere kadar bütün Üniversite talebesine orada verilirdi.

Konferans salonunun en belli başlı, en maruf kullanılış tarzı hiç şüphesiz 1935 senesinde tesis edilen Salı Konferansları olmuştur. Geçen seneye kadar her sene en aşağı birini dinlediğim bu konferanslar serisi, gerek talebenin ve gerek dışarıdan gelecek münevverlerin umumi kültür seviyesini yükseltmek için tertip edilmişti. Her hafta Salı günleri tam saat altıda konferans verecek profesör yanında olduğu halde eski Rektör Cemil Bilselin son sıralarına kadar dolmuş salona dindârâne bir huşu içinde mihraba doğru ilerleyen bir din ulusu gibi ağır adımlarla girdiği görülürdü. Çok faydalı, bazen pek yeni, bazen terakî, ilmî fikirler yaymağa yarayan bu Salı Konferansları ne yazık ki iki seneden beri rağbetten düşmüştür. Hele son bir defa gidenler o koca salonun ilk iki sırasının bile dolmadığını söylediler. Demek ki Üniversite vücudunun bir uzvu olan bu konferans salonu bir vazifesini kaybetmiştir. İşte bu konferans salonunun tarih karşısında pek kısa olan ömrü esnasında içinde geçen mühim toplantılardan hatırlayabildiklerimi anlatırken o salona lüzum kalmayınca yıkmayıp eski tarihi eserler arasına kaydolunmasına sebep olacağımdan korktuğumu gizlemem istemiyorum. 20 Temmuz 1945.

Historical Notes on Istanbul University and its Main Campus

Feza Günergun, Sevtap Kadioğlu

Historians trace back the history of Istanbul University to the 15th century. Three educational institutions are associated with the history of Istanbul University. The first is the *medrese* founded by the Ottoman Sultan Mehmed II in Istanbul following the conquest of the city; the second is the *Darülfünun*, where education was regularly given from 1900 on; and the third is the Istanbul University established in 1933 by the University Reformation

initiated by Atatürk.

The present article gives a short history of these three institutions, dwelling on the history of its central building, the university gardens, the library of rare collections, and the history of the buildings housing the Faculty of Pharmacy, The Faculty of Science, the Faculty of Letters, the Biology Department and the Department of Astronomy.

Key words: Istanbul University, Fatih madrasa, Darulfunun, Atatürk University Reformation, Turkish educational institutions; **Anahtar kelimeler:** İstanbul Üniversitesi, Fatih Medresesi, Darülfünun, Atatürk Üniversite Reformu, Türk öğretim kurumları.